

13.3.2025

EOAK/4770/2024

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Leena-Maija Vitie

ASIOIMINEN LÄÄKÄRISSÄ VARTIJAN LÄSNÄOLLESSA

Tiivistelmä

Vankikantelija ilmoitti lääkärin vastaanotolla, että hän ei halua asioida vartijan läsnä ollessa. Tästä huolimatta vartija oli paikalla koko vastaanoton ajan.

AOA katsoi VTH:n lääkärin menetelleen virheellisesti, kun hän ei kirjannut perusteita vartijan läsnäololle potilasasiakirjoihin. Myös vartijat menettelivät virheellisesti ja ohjeistuksen vastaisesti, kun päätös vartijan läsnäolosta vastaanotolla tehtiin ilman yksilöllistä arviointia ja lääkärin mielipidettä selvittämättä.

AOA katsoi lisäksi lainvastaiseksi ja potilaan yksityisyyden suojaa loukkaavaksi vankilan yleisen käytännön, jonka mukaan vartija menee aina potilaan mukaan vastaanotolle. Hän kehotti vankilaa ja sen vartijoita välittömästi luopumaan tästä lainvastaisesta käytännöstä.

AOA:n huomio kiinnittyi vielä VTH:n hoitosuositukseen vartijoiden läsnäolosta ja Risen ohjeeseen saattovartioinnista, jotka olivat keskenään ristiriitaiset sen osalta, kuka vartijan läsnäolosta vastaanotolla päättää. AOA piti tilannetta käytännön toiminnan ja asianosaisten oikeusturvan kannalta hyvin ongelmallisena ja kehotti VTH:ta ja Riseä pikaisesti täsmentämään ja yhdenmukaistamaan ohjeistuksiaan. Hän pyysi VTH:ta ja Riseä ilmoittamaan määräpäivään mennessä, mihin toimenpiteisiin ohjeiden ristiriitaisuus on antanut aihetta.

1 KANTELU

Kantelija arvosteli Vankiterveydenhuollon yksikön Vankisairaalan lääkärin ja Riihimäen vankilan vartijoiden menettelyä vastaanottokäynnin yhteydessä. Kantelija kertoi ilmoittaneensa vastaanotolla, että hän ei halua asioida vartijan läsnä ollessa. Tästä huolimatta hän joutui kertomaan lääkärille erittäin henkilökohtaisia ja osittain kiusallisiakin asioita siten, että vartija oli paikalla.

2 SELVITYS

Kantelun selvittämiseksi hankittiin:

- Vankiterveydenhuollon yksikön (VTH) johtajan lausunto, jonka liitteinä olivat VTH:n vastaavan ylilääkärin selvitys sekä Vankisairaalan erikoislääkärin selvitys
- Riihimäen vankilan yksikönpäällikön lausunto, jonka liitteenä oli saattovartioinnissa mukana olleiden vartijoiden selvitys.

2.1 VTH:n selvitys

Kantelijan vastaanottaneen lääkärin mukaan kantelijalla oli aikaisemmin ollut päihderiippuvuutta sekä muita mielenterveyteen ja käyttäytymiseen liittyviä merkittäviä oireita. Lääkäri katsoi, että päihderiippuvuuksien ja/tai mielenterveyteen ja käyttäytymiseen liittyvien oireiden yhteydessä potilas voi haluta hoidoksi sellaisia lääkkeitä, jotka eivät kokonaistilanne huomioiden sovi hänen hoitoonsa. Tuolloin uhkaavan tilanteen riski on vastaanotolla koholla. Vartijat ovat vastaanotolla kunkin potilaan yksilöllisen riskinarvion perusteella, joka on osa vankiterveydenhuollon työntekijöiden työturvallisuutta. Lääkärillä ei ollut syytä kyseenalaistaa tuota arviota.

VTH:n vastaavan ylilääkärin mukaan potilastietojärjestelmästä kävi ilmi, että kyseinen vastaanotto oli tapahtunut yhden vartijan läsnä ollessa ja toisen odottaessa käytävällä. Vartijan läsnäolon syytä ei mainittu potilasasiakirjoissa. Vastaava ylilääkäri muistutti kyseistä lääkäriä hoitosuosituksen, jonka mukaan vartijan läsnäolon syy on kirjattava potilasasiakirjoihin.

VTH:n johtajan arvion mukaan kantelijasta tehtyjen aiempien merkintöjen ja vartijoiden arvioinnin perusteella vartijan läsnäolo oli perusteltua.

2.2 Riihimäen vankilan selvitys

Vartijoiden selvityksen mukaan kantelija kuljetettiin lääkärin vastaanotolle Vankisairaalaan. Vartijat päättivät, että toinen jää lääkärin huoneeseen ja toinen varmistaa odotustilaa. Lääkärin mielipidettä ei kysytty.

Vartijoiden selvityksessä viitattiin Riihimäen vankilan ohjeistukseen ja yleiseen käytäntöön, jonka mukaan vartijat menevät aina potilaan mukaan vastaanotolle eikä tätä jätetä yksin hoitohenkilökunnan kanssa. Vartijoiden tehtäviin kuuluu varmistaa mahdolliset karkaamisreitit ja turvata hoitohenkilökunnan työskentely. Hoitohenkilökunnan turvallisuuden varmistamiseksi ja mahdollisen karkaamisen estämiseksi vartijoiden on oltava kaikissa tilanteissa läsnä.

Vankilan yksikönpäällikön lausunnon mukaan kantelija oli sijoitettu vankilan osastolle, jossa on tehostettu valvonta. Hänen mielestään vartijat toimivat esimerkillisen hyvin ottaen huomioon turvallisuuden niin lääkärin kuin kantelijankin kannalta.

Yksikönpäällikkö totesi kuitenkin, että vankilan oman ohjeistuksen mukaan henkilökuntaa ja potilasta tulee kuulla päätettäessä vartijan läsnäolosta vastaanotolla. Hän arveli, että ohjeistus on joltain osin jäänyt vartijoilta ajan saatossa huomioimatta ja käytännöissä voi olla eroja. Asiaa on tarkennettu laittamalla jälleen jakoon menettelytapaohje saattovartiointista (dnro 6/400/19) ja keskustelemalla asiasta esimiesten kanssa. Kouluttajan kanssa on puhuttu, että asia otettaisiin nopealla aikataululla saattovartiointeja tekevien vartijoiden kanssa puheeksi. Asiasta on myös muistutettu ja muistutetaan jatkossakin muissakin yhteyksissä.

3 RATKAISU

3.1 Sovellettavat säännökset

Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu.

Lain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (potilaslaki) 3 §:n mukaan potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan.

Terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain 16 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön velvollisuudesta laatia ja säilyttää potilasasiakirjat sekä pitää salassa niihin sisältyvät tiedot säädetään sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetussa laissa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain 2 luvun 4 §:n mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastiedot ovat pysyvästi salassa pidettäviä. Tämä tarkoittaa lainkohdan mukaan sitä, että salassa pidettävää asiakastietoa sisältävää asiakirjaa taikka sen kopiota tai tulostetta ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi. Sivullisella tarkoitetaan terveydenhuollossa muita kuin asianomaisen palvelunantajan palveluksessa, lukuun tai sen toimeksiannosta potilaan terveystietojen järjestämiseen tai toteuttamiseen taikka niihin liittyviin tehtäviin osallistuvia henkilöitä.

Lain 4 luvun 17 §:n mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilön ja palvelun antamiseen osallistuvan avustavan henkilön tulee kirjata asiakasasiakirjoihin potilaan hoidon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan turvaamiseksi tarpeelliset ja riittävät tiedot.

Vankeuslain 1 luvun 5 §:n mukaan vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen.

Lain 6 § mukaan rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on toimittava asiallisesti ja hänen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Lain 10 luvun 1 §:n mukaan Vankiterveydenhuollon yksikkö vastaa vangin lääketieteellisten tarpeiden mukaisen terveyden- ja sairaanhoidon sekä lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä. Rikosseuraamuslaitoksen on turvattava vangin pääsy edellä tarkoitettuun hoitoon ja kuntoutukseen.

3.2 VTH:n ja Rikosseuraamuslaitoksen (Rise) ohjeet

VTH:n selvityksessä viitataan hoitosuositukseen, jossa todetaan vartijoiden läsnäolosta vastaanotolla seuraavaa.

Potilaalla on oikeus yksityisyyteen samoin kuin missä hyvänsä terveyspalveluja tuottavassa yksikössä hoidossa ollessaan. Valvonnan läsnäolosta vastaanotolla päättää terveydenhuollon henkilökunta vastaanottokohtaisesti. Valvonnan läsnäoloa voidaan mahdollisuuksien mukaan ja turvallisuus huomioiden toteuttaa myös osittain mm. näkösuojasermejä tms. tai kuulosuojaa (etäisyys) hyödyntämällä. Valvonnan läsnäoloon tulee olla selkeä peruste, ja se tulee kirjata potilaskertomukseen.

Valvonnan kanssa on aiheellista tehdä yhteistyötä ja ottaa huomioon heidän näkemyksensä valvotun vastaanoton tarpeesta. Riskejä ei tule ottaa. Jos edellisellä kerralla potilas on esittänyt uhkauksia, on syytä ottaa vartija mukaan seuraavalle vastaanotolle. Lopullisen päätöksen valvonnan tarpeesta vastaanottotilanteessa tekee aina terveydenhuollon henkilökunta.

Rise on 14.5.2020 antanut ohjeen saattovartioinnista vankilan ulkopuolisessa hoidossa ja tutkimuksessa (6/400/19). Ohjeessa todetaan muun muassa seuraavaa.

Tilapäisen hoidon aikana vastuu vangin valvonnasta on vankilalla, jonka on järjestettävä hoidon ja tutkimuksen ajaksi tarpeellinen valvonta.

Lähtökohta on, että vartija ei ole läsnä hoitotilanteessa. Vartijan läsnäolo hoitotilanteessa tulee kysymykseen ainoastaan poikkeustapauksessa silloin, kun vartiointitehtävää ei voida muutoin asianmukaisesti hoitaa. Tällaisena poikkeustapauksena voidaan pitää esimerkiksi tilannetta, jossa hoitohenkilökunta pyytää vartijaa olemaan läsnä, tai jos hoitohenkilökunnan turvallisuus on muuten vaarassa. Hoitohenkilökunnan turvallisuuden vaarantumista arvioitaessa tulee ottaa huomioon vangin sen hetkisen käyttäytymisen lisäksi muun muassa vangin aiempi väkivaltaisuus sekä käyttäytyminen vastaavissa tilanteissa.

Vartijan läsnäolon tarpeellisuus tulee harkita aina kussakin tilanteessa erikseen ja läsnäololle tulee olla konkreettinen peruste.

Hoitohenkilökuntaa tulee kuulla sen selvittämiseksi, koetaanko vartijan läsnäolo hoitotilanteen turvaamiseksi tarpeelliseksi. Vartijan tulee kertoa hoitohenkilökunnalle uhkan arvioimiseksi tarpeelliset tiedot vangin mahdollisesta vaarallisuudesta. Vanki ei ole hoitohenkilökunnan kuulemisessa läsnä, mutta myös hänen mielipiteensä vartijan läsnäolosta on selvitettävä.

Kuljetuksesta vastaava vartija tekee paikan päällä lopullisen päätöksen vartijan läsnäolosta olosuhteiden ja kuulemisten perusteella. Jos läsnäolo katsotaan tarpeelliseksi, vangille on kerrottava läsnäolon perusteesta ja kestosta.

Vartijan läsnäololla hoitotilanteessa puututaan vangin yksityisyyden suojaan. Jos yksityisyyden suojan loukkausta ei voida kokonaan poistaa, tulee hoitotilanne ja vartijan läsnäolo pyrkiä järjestämään niin, että vangin yksityisyyteen puututaan mahdollisimman vähän. Vartijalla voi esimerkiksi olla vankiin vain näkö- tai kuuloyhteys.

Hoitotilanteessa läsnä olevilta vartijoilta vaaditaan aina erityistä hienotunteisuutta.

Tieto hoitotilanteessa läsnä olleista vartijoista, kuulemiset ja läsnäolon peruste on kirjattava asiakastietojärjestelmään.

3.3 Arviointi

Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on pidetty lähtökohtana sitä, että vangilla, kuten muillakin potilailla, on oikeus saada hoitoa ilman, että hoitotilanteessa on läsnä ulkopuolisia henkilöitä. Vartija on hoitotilanteessa ulkopuolinen henkilö.

Vartijan läsnäolo hoitotilanteessa tulee kysymykseen ainoastaan poikkeustapauksessa silloin, kun vartiointia ei voida muuten asianmukaisesti hoitaa. Tällaisena poikkeustapauksena voidaan pitää tilannetta, jossa terveydenhuollon ammattihenkilö pyytää vartijaa olemaan läsnä, jos hoitohenkilökunnan turvallisuus on vaarassa tai jos on perusteltu epäily vangin karkaamisesta.

Pidän tärkeänä, että terveydenhuollon käynneillä pystytään varmistamaan sekä hoitohenkilökunnan että potilaan turvallisuus. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vartijat voisivat olla aina läsnä vastaanotolla. Vartijan läsnäolon tarpeellisuus tulee harkita kussakin tilanteessa erikseen. Lisäksi tulee harkita sitä, miten vartijan läsnäolo voidaan toteuttaa siten, että vangin yksityisyyteen puuttuminen jää mahdollisimman vähäiseksi.

Sen selvittämiseksi, kokeeko hoitohenkilökunta vartijan läsnäolon tarpeelliseksi, heitä tulee kuulla. Tämän arvioimiseksi heille tulee antaa tarpeelliset tiedot potilaan mahdollisesta vaarallisuudesta. On myös tärkeää, että potilaan mielipide vartijan läsnäolosta selvitetään.

3.3.1 Vartijan läsnäolon tarpeellisuus

Oikeusasiamiehen kantelumenettelyssä asian jälkikäteinen arviointi tapahtuu kirjallisten selvitysten perusteella.

Saamani selvityksen mukaan vartijan läsnäolo vastaanotolla perustui vartijoiden päätökseen. Päätöksen perusteena oli heidän käsityksensä siitä, että vankilassa noudatettavan käytännön mukaan vartijat menevät aina potilaan mukaan vastaanotolle ja heidän on oltava kaikissa tilanteissa läsnä.

Selvityksen mukaan vartijan läsnäolon tarpeellisuudesta kantelijan vastaanottotilanteessa ei tehty yksilöllistä arviota. Tämän vuoksi en voi ottaa vartijan läsnäolon tarpeellisuuteen tässä yksittäistapauksessa kantaa.

Korostan kuitenkin, että potilaslain 3 § velvoittaa kohtelemaan potilasta siten, että hänen yksityisyytään kunnioitetaan. Mikäli sivullisen henkilön läsnäolo hoitotilanteessa katsotaan tarpeelliseksi, tulee aina pyrkiä siihen, että potilaan yksityisyyden suojan loukkaaminen jää mahdollisimman vähäiseksi.

Korostan myös sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastietojen käsittelystä annetun lain mukaista veloitetta kirjata asiakasasiakirjoihin potilaan hoidon järjestämisen, suunnittelun, toteuttamisen, seurannan ja valvonnan turvaamiseksi tarpeelliset ja riittävät tiedot.

3.3.2 VTH:n menettely

Katson Vankisairaalan erikoislääkärin menetelleen virheellisesti, kun hän ei kirjannut perusteita vartijan läsnäololle potilasasiakirjoihin.

3.3.3 Vartijoiden ja vankilan menettely

Katson, että vartijat menettelivät virheellisesti ja Risen edellä mainitun ohjeen vastaisesti, kun päätös vartijan läsnäolosta vastaanotolla tehtiin ilman yksilöllistä arviointia ja lääkärin mielipidettä selvittämättä.

Kehotan Riihimäen vankilaa pikaisesti varmistumaan siitä, että voimassa oleva ohjeistus saattovartioinnista on kaikkien saattovartiointia suorittavien vartijoiden tiedossa, ja että sitä myös noudatetaan.

Katson lisäksi lainvastaiseksi ja potilaan yksityisyyden suojaa loukkaavaksi vartijoiden selvityksestä ilmenevän Riihimäen vankilan yleisen käytännön, jonka mukaan vartija menee aina potilaan mukaan vastaanotolle eikä tätä jätetä missään tilanteessa yksin hoitohenkilökunnan kanssa.

Kehotan vankilaa ja sen vartijoita välittömästi luopumaan lainvastaisesta käytännöstä, jonka mukaan vartija menee aina potilaan mukaan vastaanotolle.

3.3.4 Asiaa koskeva ohjeistus

Huomioni kiinnittyy vielä VTH:n hoitosuositukseen vartijoiden läsnäolosta ja Risen saattovartiointista annettuun ohjeeseen. VTH:n hoitosuosituksessa todetaan: "Valvonnan läsnäolosta vastaanotolla päättää terveydenhuollon henkilökunta vastaanottokohtaisesti" ja "Lopullisen päätöksen valvonnan tarpeesta vastaanottotilanteessa tekee aina terveydenhuollon henkilökunta". Risen ohjeen mukaan kuljetuksesta vastaava vartija tekee paikan päällä lopullisen päätöksen vartijan läsnäolosta olosuhteiden ja kuulemisten perusteella. VTH:n hoitosuositus ja Risen ohje ovat siten tältä osin ristiriidassa keskenään.

Pidän tilannetta käytännön toiminnan ja asianosaisten oikeusturvan kannalta hyvin ongelmallisena. Kehotan VTH:ta ja Riseä pikaisesti täsmentämään ja yhdenmukaistamaan ohjeistuksiaan.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3.2 esittämäni käsityksen menettelyn virheellisyydestä VTH:n tietoon. Pyydän VTH:ta saattamaan käsitykseni myös Vankisairaalan erikoislääkärin tietoon.

Saatan edellä kohdassa 3.3.3 esittämäni käsitykset menettelyn virheellisyydestä ja lainvastaisuudesta Riihimäen vankilan tietoon. Pyydän vankilaan saattamaan käsitykseni myös saattovartiointiin osallistuneiden vartijoiden tietoon.

Saatan edellä kohdassa 3.3.4 esittämäni käsityksen ohjeistusten ristiriitaisuudesta VTH:n ja Risen tietoon.

Pyydän VTH:ta ja Riseä ilmoittamaan minulle 15.8.2025 mennessä, mihin toimenpiteisiin kohdassa 3.3.4 esittämäni on antanut aihetta.

Näissä tarkoituksissa lähetän päätökseni VTH:lle, Riihimäen vankilalle sekä Riselle.